

ՀԻՒՆԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԺՂԿՈՒԹԻՒՆ

Ամբողջ Սիսիանը զուրկ է բժշկական որեւէ օգնութիւնից։ Միայն Գորիսում կալ մի բժշկական ապաստանարան և երկու բժիշկ, որոնք կոչուած են բժշկելու ամբողջ գաւառի բազմաթիւ բնակիչներին։ Քողնելով իւր տեղում մանրամասն տեղեկութիւն տալու ալդ ապաստանարանի և գաւառում տիրող հիւանդութիւնների մասին՝ ալթմ կասեմ, որ Սիսիանցի զիմում է գլխաւորապէս ժողովրդական բժիշկներին, ալսինքն սփռիչներին, հեքիմ-կանանց, սնդիկներին (սակրաբով) և ժողովրդական դեղերին, որոնք գլխաւորապէս հետեւեալներն են *)։

Ականջացաւ. — Աէթի (ձիթապտղի իւղի) մէջ եփում են անգլիական պղպեղ, մեխակ (ГВОЗДИКА), փոքր ինչ քեափիրի (кашפור), մի պճեղ սխտոր և մի ուխարի լեղի, և հովացնելուց լետով կաթեցնում են ականջի մէջ։

Ականջի խշխշոց. — Նոր եփած ձուի կէսը տաք-տաք դնում են ականջին։ — Գլխին տաք ջուր են ածում։

Անոթիքի ուռոյցք (ОПУХОЛЬ ЯИЦЪ). — Վեց մսխալ շիրը, կէս մսխալ ձէթով շաղուում և քաթանի վրայ քաշած. դնում ամորձակալի վրայ. — Եգիպտացորենի մաղմղուկ (ЯНТОЧКИ КУКУРУЗЫ, filamentae syugmatae) սպիրտի մէջ են կախում և քաթանը այս բազադրութեան մէջ թաթախելով՝ փաթաթում ամորձակալին։

Արտածք. — Թանաք, մածուն, ցեխ և կամ խլինք են քսում։

Ալքացաւ. — Ցաւոյ աչքի մէջ կաթեցնում են աղջիկ երեխայ ունեցող կնոջ կաթը. կամ բամբակը թաթախում են նոյնպիսի մօր կաթի մէջ և դնում ցաւոյ աչքի վրայ. — Խուսկը մաքուր ամանում

*) Պ. Զելինսկին թարգմանելով Ազգ. Հանդիսի Ա. և Բ. զբրքերէ՝ մէջ տպուած ժողովրդական դեղերը՝ միացրեց նաև այս դեղերը, ստանալով մեզանից ձեռագիրը։ Ալդ աշխատութիւնը տպուեց Ռուսաց Կայսերական Աշխարհագրական ընկերութեան Կովկասեան բաժնի «Извѣстія Отдѣла»-ХІІ հատորի առաջին պրակում և արտատպուեց առանձին գրքով, Матеріалы по народной медвѣцинѣ у армянъ нѣкоторыхъ мѣстностей Закавказья խորագրով։

վառուս են և փռչին խառնելով եղեգնաշաքարի (тростниковый сахаръ) փռու հետ, ձգում աչքը:—Կոծախուրի (барбарисъ, berberis vulgaris) արմատը եփում են և ջուրը բորբոքում աչքը ձգում:—Սրբ աչքի կոպերը կոշտացած են լինում՝ սոխի ջուր են կաթեցնում աչքի մէջ. մէզով լուանում են աչքը. ոչխարի տաք թոք են զնում վերան:

Առոմնացու.—Մանրած շաքարը բովում են, լետոյ բամբակը թաթախում ալդ շաքարի և ապա ծիծակի (стручковый перецъ) մէջ և զնում ցաւած առամին:—Բերանը օղիով ողողում են:—Ցաւոդ առամի վրայ մի կտոր սխտոր են զնում և միւս ծնօտի համապատասխան առամով սեղմում:

Բարակացու.—Թոքախոտ (чахотка).—Առաւօտները հիւանդին խմացնում են մի բամբակ տաք կաթ, հետը մի պուտ դտած և ծեծած սամիթի (укропъ) սերմ խառնելով:—Լողացնում են տաք ջրում:—Հան մօից պատրաստուած արգանակ (բուլիօն) են ուտեցնում:—Օրը մի անգամ թէլի գդալով շան զանգից թոնրի վրայ չորացնելով պատրաստած փռչի են տալիս, հետը փոքր ինչ կինամոն (корица) և մեխակ խառնելով:—Մեզր են տալիս:

Բլիթին, մաշկի կոշտ, մազոյ.—Հինան շաղուս են եզան լեզվով և զնում մազոյի վրայ:—Ընկոյզի միջուկը վառում են և զնում մազոյի վրայ:

Բկացու.—Կթաւատը կաթով եփում և չորով կապում են բկին:—Բերանը ջրախառն քացախով ողողում են:—Ուտում են թթու, բայց դիւրամարս կերակուրներ:—Ինֆտերիտի ժամանակ հիւանդին տալիս են խմելու ծառ-շորաքի (նռան հիւթը եփած մինչև թանձրանալը):—Ապիտակ հացի միջուկը կաթի մէջ թաթախում և բկին են կապում:—Գազաթից արիւն են առնում կամ սղորակ կպցնում:

Դլխացու.—Մազերը խուզում և ձուի սպիտակուցը շիպով (квасцы, alumen crudum) արորելով քաթան շորի վրայ քսած կապում են գլխին:—Ոտները տաք ջուրն են զնում:—Ճակատից արիւն են առնում:—Բողկի կտորները քացախի մէջ թաթախելով զնում են գլխին և շորով կապում:—Ապանած ագուաը ճեղքում են և զնում գլխին ու շորով կապում:

Դլխի մարոց (Трещина головы).—Մի քիչ խունկ, թարմ կարագ, անասնի դեք և ձէթ խառնում, եփ տալիս, փոքր ինչ հովացնում և զնում ճաքածի վրայ:

Գորտուկ (Вородавка).—Աբթից կոնուսաձև, գորտուկի մեծութեան համեմատ, կտրտում են և զնում գորտուկի վրայ ու վառում: Ցաքութիւնից գորտուկը չորանում և պալթում է. ապա երեք-չորս օրից ոչնչանում:

Թանջր, Յոռթր, մայասիլ (Геморрой).—Կտրուած են ձծիկները և կողի նոր կարագի հետ մի քիչ սոււումէն (сулем, hydargyrum bichloratum corrosivum) խառնած բամբակով քսում վրան:—Չգուշանում են կաթնեղէնից:

Լուծ, կանիծ, փորճարիք (Понось).—Մածուն են ուտում և թանխում:

Խիարուկ, էւււէւ. (Вобонъ въ пахѣ).—Եփում են տղկահատի (квашенная, գերչակ) մի քանի ծեծած սերմ և մի քիչ ծեծած կթաւատ մի բաժան կողի կաթի մէջ և բոլորը խառնում եփած փիփերթի (мелёса) հետ և նորից եփում, մինչև որ թանձրանում է. ապա կապում են ուռուցքի վրայ, որից նա տաքանում և ծակում է: Թարախից մաքրելու համար ձուի դեղնուցը տղկահատի ձէթով և գարու ալիւրով շաղում և քաշում են վէրքի վրայ:

Կոզրոցա (Воль въ доку).—Կողքին մի կտոր տաքացրած աղ, կամ մի քանկով տաքացրած կորեկ են դնում:

Հոգ.—Մղեղնաշաքար, ունար, սերկեկիլի սերմ և մանուշակի ծաղիկի միասին եփում են և ջուրը քիչ-քիչ խմում:—Չորացրած թուզը թրջում են օղիում, գիշերով դնում ազատ օդում և առաւօտները անօթի ժամանակ մէկ-մէկ հատ ուտում:

Հորթոխ.—Մառն ջրով լուանում են վիզը, և քիթը սառը ջուր քաշում:—Քեափիրին (камфора) և շիբը (квасцы) ծեծում, լցնում են օդու կամ սպիրտի մէջ և քիթը քաշում. քրտնեղուց լետոյ եռացրած գինի են խմում:

Մասնաշուրթ, մատնաշուկ. (Ноготѣй).—Երբ մատնաշունչի պատճառով ձեռքը ուռչում է՝ փիփերառ (малъва, malva rotundifolia L.) եփում են, մէջը հացի միջուկ ձգում և հանում տաք-տաք ուռուցքի վրայ կապում. երբ ուռուցքը փափկում է՝ եղունգի տակը ծակում են, որ շարաւը թափի, և վրան դնում թոկի քրքրած թելերը, նոր կարագ և լուսացքի հասարակ, ծեծած սապոն խառնած. Երբեմն էլ այս վերջին դեղին ձուի դեղնուց էլ են խառնում:

Մոլորթ (чесотка).—Ընկողնի միջուկը ծեծում, վրան թունդ գինու քացախ են ածում, մի օր պահում և ապա քսում են մոլորթի դուրս տուած տեղերը:

Սսիրացա (Воль въ костяхъ).—Հողաճիճուները ձէթի մէջ եփում են, մինչև որ նրանք չորանում և ալրում են, և ապա ալղ իւղով արորում ցաւած տեղերը:—Մի մեծ շի մէջ ածում են 2 ֆ. չմարած կիր, $\frac{1}{2}$ ֆ. անուշադր (нашатъръ, ammonium chloratum), 2 մախալ քափուր (камфора, camphora), ապա աւելացնում երկու ֆունտ ջուր, մեղմութեամբ ցնցում, լետոյ քիչ հովացնում, $\frac{1}{3}$ ֆ. վուշի ձէթ, (льняное масло) խառնում և քսում ցաւած տեղերին:

Մաքուր բեռեկնախեցեով (скипидаръ, oleum terebinthinae) օծում են ցաւած տեղերը:—Բազի խինտեղն (бужина) կոչուած բուսի ծաղիկները ալւերի թեփի հետ եփում են, լցնում տաք լոգարանի (ванна) մէջ և հիւանդին նստեցնում մինչև քրտնելը:

Ջերմ.—Ձմերուկի, վարունգի, դդմի և տգկահատի (գերշակ, клещевина) սերմերը ծեծում և հիւթը խմացնում են:—Հիւանդին կապերտի մէջ դրած ընկղմում են գետի մէջ և ապա պառկեցնում ու տաք ծածկում, որ քրտնի:

Ստատնակ (Триперъ).—Մի շիշ 86° սպիրտի մէջ ամուսնում են 8 մսխալ կոպալի բալասան (копайскій бальзамъ) և 5 մսխալ բորակ (селитра), և օրը երեք անգամ մի-մի օղու բաժակով ընդունում:

Վառաշխտ, Տիրամօր վերք, Ֆրանկի եարա (сифилисъ). Դլխի մազերը անելում են, կարագ իւղով տրորում են սուլեմէնը (սուլեյմանի, сулема) և բամբակով դնում ախտացած տեղի վրայ:—Վարդաջրի (розовая вода, aqua rosarum) մէջ լուծում են մի քիչ հինալ և հալուէ (сабуръ, aloë) և սրանով տրորում են գլուխը և քաթանով կապում: ասուստները շաքարով թէլի կէս գդալ ծծումք (сѣра) են ընդունում:—Մեղիկը հինալի հետ շաղում են վարդաջրով և փոքրիկ գնդակներով չորացնում: Իստոյ ալս գնդակներից մի-մի հաստ դնում են անձուխ կրակի վրայ և հիւանդին սաւանի մէջ փաթաթում: Կանգնեցնում ալլ կրակի վրայ և ծուխ տալիս:—Ընկողի տերեւներ ձգելով լոգարանի (ванна) մէջ մտնում են մէջը:—Հինգ մսխալ շիբ (квасцы), մի ֆունտ կաղնու տերեւ, մի մսխալ նաւն կեղև միասին եփում են ջրով և բերանը ողողում:

Փայծաղի անուսն (увеличение селезенки). Շան թիռակրին մեղր են քսում և նրանով խփում փայծաղի եղած տեղին:—Վախեցնում են հիւանդին, սրով վրան լարձակուելով:

Փորացու (Боль въ животѣ).—Մի բաժակ օղու մէջ փոքր ինչ պղպեղ (английскій перецъ) են ձգում և խմեցնում, և կամ դարչինով (корица) կինամոնով (қանдафил) և պղպեղով պատրաստած թէլ տալիս:

Փորի ճիճու, երկդրթն. (Солитеръ) ուտում են մեղրով ճատվար (цытварное сѣмя; semen sautonica) և կամ դդմի կուտ:

Փորկիլ.—Բոկոտն ման գալուց ոտքի վրայ լառաջանում է կոչուած մաս, որ սաստիկ ցաւ է պատճառում: Նախ խմոր են դնում վրան, որ փափկանալ, լետոյ նաւթի ճրագի մէջ մնացած և թանձրացած մասը, անրագի տակը, քսում են շորի վրայ և դնում վրան: Երկու-երեք օրից լետոյ ասեղով ծակում են, որ շարաւը հոսի և առողջանալ:

Օժի կծած.—Կծած տեղին մածուն են քսում:—Յալտնի կանալք կան, որ ծծում դուրս են քաշում թոյնը: